

ПРЕДРАГ ПУЗОВИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
ppuzovc@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.222(497.11)-773-726.3(497.115):929"1914/1918"(093.2)
323.281(497.115)"1914/1918"(093.2)

ПРИМЉЕНО: 21. 02. 2018.
ОДОБРЕНО: 28. 02. 2018.

СТРАДАЊЕ СВЕШТЕНИКА РАШКО-ПРИЗРЕНСКЕ ЕПАРХИЈЕ ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак: У Архиву Светог архијерејског синода налази се више извештаја о страдању свештеника Рашко-призренске епархије током Првог светског рата. Извештаје прикупљене преко архијерејских намесника проследио је Светом архијерејском синоду епископ Рашко-призренски Серафим (Јовановић). Иако недостају извештаји о свим страдалим свештеницима, сачувани извештаји имају великог значаја јер допуњују штуре податке о пострадалим свештеницима. Извештаје доносимо у скраћеној и прерађеној верзији. ► *Кључне речи:* Први светски рат, Аустроугарска, Бугари, Арнаути, свештеници.

Митрополит Скопски Јосиф обратио се Светом архијерејском синоду 1940. године дописом у коме предлаже да се поводом двадесетпетогодишњице страдања српских архијереја, свештеника и свештенмонаха у Првом светском рату изда споменица и да се подигне споменик митрополиту Скопском Вићентију (Крџићу). Свети архијерејски синод је на седници 18/5. априла 1940. године прихватио овај предлог, с тим да митрополит Јосиф са епископом Нишким Јованом и протом Стевом Димитријевићем изради план за обележавање двадесетпетогодишњице страдања српских свештеника у Првом светском рату. Донета је и одлука да се пошаље допис епархијским архијерејима са молбом да од подручног свештенства прикупе податке о пострадалим свештенослужитељима и доставе Светом архијерејском синоду.¹ У допису епископима каже се да је Свети архијерејски синод одлучио да се „поред других приредаба у спомен покојника и припреме за подизање споменика мученику Митрополиту Вићентију, изда једна Споменица, која би у потпуности очувала успомену на њих“. Апелује се на свештенство и остале

¹ Син. бр. 3265, 18/5. април 1940.

добре Србе и православце да напишу и до 1. јула текуће године пошаљу Светом архијерејском синоду све што знају или су чули о страдању митрополита Вићентија и његовог ђакона Цветка Нешића као и о митрополиту Нићифору и епископу Сергију, свештеницима и свештенмонасима. „Нарочито се полаже на детаљне и стварне исказе и написе оних, који су били поведени на губилиште па их је Бог спасао смрти.“ Тражи се од преживелих интернираних свештеника да опишу своје страдање као „и о оним покојним састрадалницима својим, који су подлегли мучењима и патњама по интернационалним логорима и оставили кости своје у туђој земљи, или су изнурени помрли у очишћеној од бездушних окупатора Отаџбини ускоро по повратку у њу“; ако је могуће, да се доставе слике покојника, као и публикације у којима је писано о страдању појединих свештеника.²

На захтев Светог архијерејског синода достављен је приличан број извештаја о страдању свештенослужитеља из свих епархија Српске Православне Цркве. Нажалост, због избијања Другог светског рата извештаји нису комплетирани нити сређени због чега до планираног издавања Споменнице није дошло. У Архиву Светог архијерејског синода сачувани су достављени извештаји о страдању свештенослужитеља Рашко-призренске епархије из намесништава: Призренског, Косовско-митровачког, Приштинског, Новопазарског, Пећког и Ѓиланског.

Страдали и погинули свештеници од аустроугарске и бугарске војске у **Призренском намесништву** су: Коста Јовановић, протојереј округа призренског; Трифун Радивојевић, протојереј, парох призренски; Дамјан Исајловић, свештеник – члан Духовног суда; јеромонах Х. Севастијан Николић, старшина манастира Свете Тројице; Антоније Петровић, члан Духовног суда; Ђура Стојановић, свештеник, парох зочишки; јеромонах Данило, старшина манастира Светог Марка; Љубомир Репић, парох призренски; архимандрит Константин Јовичић. Интернирани свештеници који су остали живи: протојереј Стеван Димитријевић, бивши ректор призренске Богословије; Манојло Чемерикић, свештеник, други призренски парох; Петар Лазић, секретар Духовног суда у Призрену и Јелисеј Јовановић, јеромонах.

Намесништво **Косовско-митровачко**: протојереј Анђелко Шопић, архијерејски намесник у Косовској Митровици; свештеник Вићентије Симић, парох сочанички; свештеник Данило В. Поповић, парох сочанички; протојереј Вукајло Н. Божовић, парох придворички; Арсеније Поповић, парох у Колашину; Јордан Божовић, Срећко Ђурић, Зарија Станић, Никола Веселиновић; Миљко Симић, свештеник; Филип Крсмановић, парох дренски са братом Алексом и братанцем Видосавом; Коста Поповић, парох поповачки; јеромонах Сава Поповић и Петар Бачанин, парох врачевски.

² Архив Синода, Ф. IX, 1941.

Намесништво **Приштинско**: Дено Дебељковић, свештеник; Станко Димитријевић; Кирило, старешина манастира Грачанице; протојереји из Приштине: Апостол Поповић, Петар Поповић и Јосиф Спасић.

Намесништво **Новопазарско**: Тома Протић, бивши протојереј округа рашког; Коста Кулагић, парох новопазарски; протојереј Недељко Крсмановић, парох дежевски; Миљојко Алексић, парох рајетићки; Данило Симић, свештеник из Ибарске Слатине; хаџи Самуило Стефановић, парох никољачки; Милутин Поповић, парох суводолски са братом Крстом и братучедом Јанићијем и Петар Поповић, свештеник из Добриња.

Намесништво **Пећко**: протојереј Андрија Поповић из Истока; Кирило Балшић, Лазар Цветић и Трајко Поповић; Руфим Николић, старешина манастира Девича; Миливоје Милетић, парох гораждевачки; пећки пароси Видак Мићовић и Срећко Ђурић.

Намесништво **Ѓиџанско**: свештеник Михаило Поповић; свештеник Јанићије Поповић из Доњег Кормињана; свештеници Ђорђе Поповић и Петар Јовановић из Доморовца; свештеници Коста Леваковић и син му Јосиф из Петровца; Ђорђе Поповић из Ранилуга.³

Извештај о страдању митрополита Рашко-Призренског Нићифора (Перића) и епископа Шабачког Сергија (Георгијевића) од Бугара током Првог светског рата доставио је Светом архијерејском синоду протојереј Јосиф Спасић, парох приштински. Прота Спасић био је очевидац догађаја које је описао у извештају. Према његовом сведочењу, приликом окупације од стране Аустрије и Бугарске, митрополит Нићифор и епископ Сергије затекли су се у Приштини у кући митрополита Нићифора у Улици цара Лазара, недалеко од куће проте Спасића. Прве ноћи при доласку непријатеља епископи су били нападнути од бугарских и турских комита који су тражили новац или живот. Спасила их је девојка Даринка која је дотрчала до куће проте Спасића и тражила помоћ. Немачки официри који су заузели кућу проте Спасића притекли су у помоћ владикама и осталим лицима која су се сместила са њима у кући и отерали су комите. Владике су остале у кући у Приштини до фебруара 1917. године, када су их Бугари због Куршумлијске побуне са још тројицом приштинских свештеника, Апостолом и Петром Поповићем и Јосифом Спасићем, интернирали у Бугарску. Док су били у Приштини под бугарском окупацијом, епископи су трпели понижења и велику оскудицу у животним намирницама. Ни са новцем се није могло ништа купити јер су Бугари све опљачкали. Храна је набављана кришом на зајам од појединих поверљивих људи. Бугари су им у почетку нудили да их поставе на епархије као своје чиновнике, али они су то одбили правдајући се да су болесни и да су им лекари забранили сваки физички рад. Због тога су их Бугари омрзли и злостављали. Митрополита Нићифора

³ Православни епископ епархије Рашко-призренске, бр. 2411, 12. март 1941.

су 1916. године посебно омрзли. Наиме, Бугари су те године први пут на Косову прославили школску славу Свете Ђирила и Методија. У говорима су посебно истицали да су Свети Ђирило и Методије само бугарски просветитељи и учитељи. Међутим, митрополит Ниђифор је у своме говору посебно нагласио да Св. Ђирило и Методије нису само бугарски просветитељи и учитељи него свих Словена. Због оваквог наступа посебно је омрзнут и праћен је сваки његов корак. Следеће 1917. године епископи Ниђифор и Сергије и тројица приштинских свештеника интернирани су у Софију (Бугарска). Митрополит Ниђифор смештен је у један хотел и био је под сталном присмотром. Тешко болестан ту је и умро. По сведочанству Спасића, сахрањен је до Цркве Св. Недеље у Софији. Епископ Сергије и тројица приштинских свештеника вратили су се у отаџбину 1. новембра 1918. године.⁴

У Призренском намесништву девет свештеника убијено је или умрло од злостављања током Првог светског рата. Један од њих био је избеглица из Босне (из Брчког); умро је у Призрену 1915. године. **Коста Јовановић**, протојереј округа Призренског рођен је 1854. године. Убијен је у првој половини децембра 1915. године на путу Ђилиане – Сурдулица.⁵ **Протојереј Трифун Радивојевић**, парох призренски, интерниран је 3. јануара 1916. године у Карлово (Бугарска), где је умро 12. јула исте године.⁶ **Свештеник Дамњан Исајловић**, члан Духовног суда у Призрену, интерниран је 1. марта 1916. године у Бугарску. Умро је у интернацији у Горњем Паничереву од пегаваог тифуса 19. априла 1917. године.⁷ **Јеромонах Севастијан Николић**, старешина Манастира Свете Тројице, обешен је у нишком граду августа 1917. године.⁸ **Протојереј Атанасије Петровић**, члан Духовног суда у Призрену, убијен је од Бугара децембра 1915. године на путу Куманово–Сурдулица,⁹ **Свештеник Ђура Стојановић**, парох зочишки, убијен је од Арнаута 20. априла 1918. године на путу између Зочишта и Ретимље.¹⁰ **Јеромонаха Данила**, старешину Манастира Светог Марка, заклали су Арнаути 17. новембра 1917. године са још шест свештеника.¹¹ **Свештеник Љубомир Репић**, парох призренски, мучен је и злостављан од Бугара. Умро је од последица мучења 16. септембра 1917. године.¹² **Архимандрит Константин Јовичић**, родом из Босне (Брчко), умро је у Призрену 14. децембра 1915. године као избеглица.¹³

⁴ Извештај доставио прота Јосиф Спасић, парох приштински, 1. јул 1940.

⁵ Православно архијерејско намесништво призренско, бр. 546, 6. новембар 1940.

⁶ Православно архијерејско намесништво.

⁷ Православно архијерејско намесништво.

⁸ Православно архијерејско намесништво.

⁹ Православно архијерејско намесништво.

¹⁰ Православно архијерејско намесништво.

¹¹ Православно архијерејско намесништво.

¹² Православно архијерејско намесништво.

¹³ Православно архијерејско намесништво.

Неколицина свештеника преживела је злостављање и интернацију: **протојереј Стева Димитријевић**, бивши ректор призренске Богословије а потом професор Православног богословског факултета у Београду; **свештеник Војислав Катић**, ректор призренске Богословије; **свештеник Манојло Чемериќић**, парох призренски; **ђакон Петар Лазић**, секретар Духовног суда у Призрену; **јеромонах Јелисеј Јовановић**, настојатељ манастира Соколице, а касније у манастиру Милешеви.¹⁴

У Косовско-митровачком намесништву од доступних података за четрнаест свештеника тројица су убијена, четворица су погинула у сукобу са Турцима, а преживели свештеници су хапшени, злостављани и скоро сви су прошли кроз интернацију. **Протојереј Анђелко Шопић**, архијерејски намесник у Косовској Митровици, на чудесан начин је преживео стрељање у Сурдулици. Рођен је 1878. године у Липљану (Косово). Основну школу је похађао у родном месту, а Богословију у Призрену завршио је 1898. године. Након завршене Богословије постављен је за учитеља у гњиланском селу Каменици. Потом је учитељевао у Косовској Митровици, Приштини, Липљану, Пећи и поново у Липљану до 1911. године, када је морао да напусти Стару Србију и пређе у нишавски срез на дојкиначку парохију. У чин ђакона рукоположен је 1906. а у чин свештеника 1908. године. Указни окружни протојереј постао је 1926, а чином протојереја одликован је 1927. године. Прота Анђелко је 1915. године са сином Владиславом напустио Пирот и кренуо за српском војском. Заробљен је на Косову. У Лесковцу је осуђен на смрт. Поведен је, везан са сином Владиславом и другима, из Сурдулице 24. новембра 1915. године. Његов син и други који су били везани убијени су, а прота Анђелко је на чудесан начин умакао куршумима и склонио се у Липљан. Овај догађај оставио је на њему трага до смрти. Након рата наставио је свештеничку службу. За заслуге на црквеном пољу одликован је 1936. године правом ношења напрсног крста. У народу је био омиљен, а међу свештенством изузетно цењен по заслугама и честитом животу.¹⁵

О **Вићентију Симићу**, пароху сочаничком, податке је доставио свештеник Стеван Ј. Поповић. Свештеник Симић је рођен у Сочаници (срез Косовска Митровица) 1851. године. Основну школу завршио је у Вучитрну. Потом одлази у манастир Девич, где уз монахе учи црквенословенски језик и поредак на богослужењима. Обучен у основним стварима, рукоположен је у чин свештеника 1886. године у Приштини и постављен на сочаничку парохију, на којој је остао до мученичке смрти 30. јануара 1917. године. У пастирском раду одликовао се благошћу, примерним и побожним животом. Аустројске власти су га ухапсиле 1917. године са још дванаест виђених Срба из Сочанице.

¹⁴ Православно архијерејско намесништво.

¹⁵ АС, Ф, IX, 1941.

Спроведени су у Косовску Митровицу и сви су осуђени на смрт вешањем. Вешање је извршено 30. јануара 1917. године уз присуство великог броја грађана, које су власти довеле да виде тај тужни чин. Пре вешања о. Вићентије је узвикнуо: „Људи, невин сам, живела Србија, живео краљ Петар.“ Приликом вешања свештеника и његових земљака спустила се густа тама тако да се ништа није видело.¹⁶

Свештеник Данило В. Поповић рођен је 1891. године у Сочаници. Два разреда основне школе завршио у Врачеву, срез дежевски; остале разреде основне школе завршио је у Косовској Митровици са одличним успехом. Призренску богословију завршио је 1911. године. Након богословије рукоположен је у чин свештеника и постављен за пароха сочаничког. Одбија да служи турску војску због чега је 1912. године морао да побегне у Куршумлију, где приступа четницима Косте Пећанца. У борби на положају Караула „Врело“ погинуо је од Турака 5. октобра 1912. године. Овде је био привремено сахрањен да би касније био пренет и сахрањен код сочаничке цркве.¹⁷

Протојереј Вукајло Н. Божовић, парох придворички, рођен је у Ибарском Колашину 1860. године од оца Неша, кнеза колашинског, и мајке Анице. Од рукоположења до 1900. године био је свештеник придворичке парохије. Године 1900. на дан рођења Светог Јована Претече, пошао је на црквени сабор код цркве у Варагама. Из заседе је нападнут од Арнаута, али је са својом пратњом успео да их растера. Сутрадан је прешао турску границу и отишао у Куршумлију. Захваљујући везама са српским властима слао је својој поробљеној браћи оружје, црквена звона, књиге и друго што им је било потребно. И сам је постао четнички војвода. Први је са својом четом 1912. године ушао у Косовску Митровицу, где је величанствено дочекан. Враћа се на своју парохију и ту га затиче аустројска окупација. На Преображење прве године окупације, аустројске власти су позвале месне свештенике да у колашинској цркви служе благодарење за рођендан Фрање Јосифа. Након благодарења позвани су на ручак. Како је био Госпојински пост, прота није хтео да мрси, због чега је навукао мржњу жандармеријског „вак мајстера“, злогласног Антона. На љутњу Антона прота Вукајло је рекао: „Ја дугујем Богу душу а душманима од шаке до лакта.“ Сутрадан је интерниран у Мађарску где је провео три године. По ослобођењу 1918. године вратио се на своју придворичку парохију, где је остао до смрти 14/27. фебруара 1927. године.¹⁸

Свештеник Арсеније Поповић-Томовић, парох велобрешки, рођен је у свештеничкој породици 1866. године у Вељем Брегу у Колашину на Ибру. Од рукоположења 26. октобра 1887. до смрти 9. августа 1936. године службовао је на велобрешкој парохији. Службу је прекидао за време окупације 1915. и

¹⁶ Извештај свештеника Стевана Д. Поповића, написан у Вучитрну 10. октобра 1940.

¹⁷ Извештај свештеника Стевана Д. Поповића.

¹⁸ Извештај написао свештеник Радуле Ј. Божовић.

1917. године. Наиме, у другој половини новембра 1915. године свештеници Арсеније Поповић и Јордан Божовић су од окупаторске војске спроведени у Косовску Митровицу. Сместили су их у мрачне просторије у касарни. Терали су их да у јарму, као пар волова, вуку двоколицу пуну ђубрета. Спасао их је официр, Србин, који их је ноћу извео из касарне, спровео кроз арнаутска села и пустио кући. У време Топличког устанка 1917. године Арсеније је узет за таоца у Косовској Митровици, где је провео месец дана. Пуштен је на јемство председника општине у Колашину, Мухамеда Ђоровића, под условом да се не догоде какви нереди за које ће он одговарати.¹⁹

Свештеник Јордан Божовић рођен је 19. јула 1876. године у Придворици. Био је учитељ од 1. новембра 1902. до 9. августа 1915. године, када је рукоположен у чин свештеника. Половином новембра 1915. године био је затворен и мучен у касарни у Косовској Митровици са свештеником Арсенијем Поповићем. Време од марта 1916. до ослобођења 1918. године провео је у логору Нежидеру у Мађарској. Након ослобођења био је парох бањски.

Свештеник Срећко Ђурић, парох црепуљски, погинуо је 20. фебруара 1917. године у Топличком устанку. Прота Секула Добричанин је у књизи *На стизаји службовања* (Београд, 1930, стр. 96) за њега написао: „То је био редак тежак, неустрашив борац, дугогодишњи четник и добар службеник. Извршио је неколико великих задатака. Одужио се Краљу и отаџбини. Поноси се крај, који га је имао, а кад би знао, још би се више поносио крај, где је пао. То је Александрово између Прокупља и Ниша.“²⁰

О свештенику Зарију Станићу нису достављени подаци. Из извештаја се види да је аустријска окупација 1915. године затекла пет свештеника у Колашину на Ибру и то: Арсенија Поповића, Јордана Божовића, Вукајла Божовића, Срећка Ђурића и Зарију Станића. Прва четворица су интернирани, док је Зарија Станић успео да избегне интернацију.

Свештеник Никола Веселиновић рођен је 6. децембра 1879. године у селу Бањи (срез Дренички). Основну школу учио је у манастиру Девичу а потом Богословско-учитељску школу у Призрену. Године 1902. постављен је за учитеља у родном месту а доцније је премештен у Рожаје. У чин свештеника рукоположен је маја 1908. године у Приштини од митрополита Рашко-призренског Нићифора (Перића). Постављен је за рожајског пароха, где је опслуживао до 25. децембра 1915. године. После окупације Црне Горе свештеник Веселиновић долази у Пећ где се једно време скривао. Године 1916. постављен је за пароха рудничког. Прве године службовања у Руднику, приликом чинодејства код једног парохијанина, хапсе га аустријски жандари. Спроведен је у Вучитрн, где је у затвору провео три месеца. Мучен је разним мукама, а нарочито глађу и

¹⁹ Извештај написао свештеник Милан Поповић, парох велебрешки, 29/16. август 1940.

²⁰ Извештај написао свештеник Милан Поповић; Српска православна парохија поповачка, бр. 200, 6. XI/24, X/ 1940.

жеђу. Доцније је пуштен из затвора и долази у своје родно место. После Топличког устанка поједини четници Косте Пећанца, па и сам Пећанац, скривали су се у дреничком срезу. Једном приликом у селу где је свештеник живео почела је борба између комита и аустријске војске. Погинуло је неколико аустријских војника и подофицира. Због тога су куће у којима су биле комите, разорене до темеља. Похапшени су виђенији људи и свештеник Веселиновић и спроведени у Пећ, аустријском суду. Донета је одлука да се Веселиновић одмах стреља, али, захваљујући пријатељима у Пећи, преиначена му је казна на шест година строга затвора. Након три месеца пуштен је из затвора и дочекао је ослобођење.²¹

Свештеник Миљко Симић рођен је 1835. године у селу Бањи (срез Дренички). Основну школу учио је у Манастиру Пећкој патријаршији. По завршетку основне школе и праксе у манастиру, рукоположен је у чин свештеника у Пећкој патријаршији. Службовао је у изузетно тешком времену. Када би ишао да врши обреде по парохији ван места становања, морао је да се скрива и никада се није враћао истим путем. Белом марамом је крио браду, облачио је беле арнаутске чакшире, обувао опанке и јахао на простом коњићу са самаром. Приликом окупације 1915. године и повлачења наше војске преко Албаније, свештеник Миљко одлази у село Сухо Грло код свога парохијанина и доброг пријатеља, Максима Томашевића, на договор. Аустријска војска и Арнаути су пљачкали, палили и убијали свештенике, учитеље и виђеније Србе. Претресајући куће открили су свештеника Миљка у Сухом Грлу. Ухапсивши га добавивали су му „где си попе, ми те тражимо по небу, а ти си још по земљи“. Наредили су му да се спреми и да пође са њима у Рудник, где је био успостављен аустријски суд. Чим су изашли из села скренули су на преки пут. Испод села Сухо Грло и Бање у једном потоку мучили су га, изболи ножевима и на крају изрешетали куршумима. Бацили су га у један жбун, где је био три дана. Када су га пронашли проблем је био у недостатку људи да га сахране. Једва се нашао парохијанин Лазар Ковачевић из Бање и покојникова жена Милисава. Направили су носила на којима су пренели покојника, често се осврћући да их неко не види. Донели су га до црквишта где је требало да се сахрани, али претходно је требало да се тражи дозвола власти. Парохијанин Лазар Ковачевић уз малтретирање је добио дозволу да се покојник сахрани. Након тога Лазар, жена покојникова и још неколико жена ископали су гроб с јужне стране црквишта. Сазнавши за сахрану Арнаути, међу којима је био зликовац Сељим Суља Љошевић, долазе у село Бању и наређују да се покојник не сме сахранити док се не плати глоба у износу од 4.000 динара у сребру и злату. Тело покојника чекало је на укоп више од седам дана, док није скупљена глоба. На овом месту је касније подигнута Црква Светог Николе.²²

²¹ Извештај је написао лично свештеник Никола Веселиновић, 1. новембар 1940.

²² Извештај написао свештеник Никола Веселиновић парох руднички, 1. новембар 1940.

Свештеник Филип Крсмановић, парох дренски, погинуо је од Турака 28. септембра 1912. године на вису Бориковцу са братом Алексом и братанцем Видосавом. Свештенику Филипу Турци су одсекли дркове, уши и извадили оба ока.²³

Свештеник Коста Поповић, парох поповачки, заједно са учитељем Божићем Поповићем, склонио се испред непријатеља на Копаоник. Пронашли су их Аустријанци и спровели у затвор у Нови Пазар. Ту су остали до 1. октобра 1916. године, када су интернирани у логор у Нежидер (Мађарска). Из логора су пуштени 21. новембра 1918. године.

Јеромонах Сава Поповић рођен је у косовском селу Прилужју 1865. године, од оца свештеника Јована и мајке Милице рођ. Терентић. На крштењу је добио име Симеон. Прво образовање добио је у дому својих родитеља. Из родитељске куће одлази у манастир Девич, где се припремао за свештеничку службу. Рукоположен је у чин свештеника 1887. године. Служио је у малој цркви Бабино-Мошкој. Убрзо је остао без супруге. После четири године службе одлази у манастир Девич и прима монашки чин добивши име Сава. У манастиру Девичу је био од 1891. до 1895. године, када прелази у Пећку патријаршију, где остаје до 1899. године. Из Пећке патријаршије одлази за старешину Манастира Светог Марка код Призрена, где је остао до 1912. године када прелази у манастир Грачаницу. Од 1912. до 1915. године вршио је дужност председника радевске општине. По повлачењу српске војске, јеромонах Сава одлази својој кући у Прилужје. Арнаути су често пљачкали његову кућу а на крају су решили и да га убију. Ноћу 16. априла 1916. године јеромонах Сава је служио неколико Арнаута у својој кући. После вечере Арнаути су се опростили од њега и отишли кући. За кратко време зликовци су се вратили и позвали Саву да им отвори врата. Чим је отворио врата, испалили су неколико хитаца у његове груди. Тако је завршио живот монах Сава.²⁴

Свештеник Петар Бачанин, парох врачевски, убијен је од Турака 28. септембра 1915. у планини Ком. Склонио се у планину, али су га Турци нашли, опљачкали и убили. Његову камилавку везали су коњу за реп и тако јахали кроз Нови Пазар.²⁵

Из Приштинског намесништва достављени су подаци за шест свештеника. Тројица су убијена од Бугара, а тројица интернирана у Ески-Џумају у Бугарској.

Свештеник Дена Дебељковић, парох липљански, рођен је у Липљану 2. августа 1858. године, од оца Стојка и мајке Стамене. Завршио је Богословско-учитељску школу у Призрену 1879. године. Једно време био је учитељ у свом родном месту. Рукоположен је у чин ђакона 8. септембра у манастиру

²³ Српска православна парохија никољачка, бр. 239, 29. октобар 1940.

²⁴ Извештај написао свештеник Радивоје Тимић.

²⁵ Српска православна парохија поповачка, бр. 200, 6. XI/ 24. X 1940.

Милешеви а у чин свештеника у цркви у Новој Вароши 14. септембра 1896. године. Од рукоположења до 12. новембра 1915. године, био је парох липљански. Тада су га четири бугарска војника ухапсила и повела у Приштину војним властима на саслушање. Уместо у Приштину, одвели су га уз пругу ка селу Сувом Долу, насељеном Арнаутима. Скинули су са њега одећу а потом су га везаног увели у једну арнаутску кућу, где су га тукли и мучили. Сумња се да у овом зверском мучењу свештеника Дене имају удела Арнаути, који су га мрзели јер је 1912. године крстио многе од њих. Пронађен је после седам дана у једној бари код Сувог Дола, заклан и избоден ножевима. Унакажено тело пренето је у липљанску цркву, где је опело 20. новембра служио бугарски свештеник. Сахрањен је код олтара липљанске цркве.

Дена Дебељковић био је узоран учитељ и свештеник. Његовим трудом школа у Липљану, која се налазила у црквеној порти, била је једна од најуређенијих српских школа на Косову. Захваљујући свештенику Дени, Црква Светог Ваведења у Липљану била је снабдевена потребним стварима и богослужбеним књигама. Нажалост, Бугари су за време окупације однели многе вредне предмете из цркве. Покојни Дена сакупио је записе липљанске цркве, чија је важност велика јер неких више нема.²⁶

Свештеник Станко Димитријевић, парох ливађски, рођен је у селу Ливађу 1866. године. Школу је учио у манастиру Грачанице код монаха Агатангела. Из манастира Грачанице враћа се у своје село Ливађе око 1885. године и отвара школу. Пошто није било деце, школа убрзо престаје са радом а Станко прелази у Доњу Гуштерицу, где је као учитељ провео пет година. Пошто се оженио, на позив три села: Лапљег Села, Чаглавице и Преоца, прелази из Доње Гуштерице у Лапље Село, где је радио као црквењак и учитељ. Његовим заузимањем поправљена је црквена зграда у којој се привремено служило, а 1899. године подигнута је у Лапљем селу прва школска зграда од тврдог материјала. У овој школи Станко је провео десетак година. Напустио је Лапље Село 1910. године на позив сељака из Ливађе. У свом родном месту, ноћу на брзину, подиже једну зграду која је служила као црква. Рукоположен је у чин свештеника у Скопљу 1911. године. Исте године његовим заузимањем подигнута је школска зграда у Ливађу од тврдог материјала. За градњу школе скупљао је прилоге и по градовима Краљевине Србије. Школа је почела са радом 1912. године. Од 1912. до 1915. године свештеник Станко био је председник општине у Лапљем Селу. За време окупације, свештеника Станка су, са првом групом, Бугари повели у интернацију. Са њим је био монах Кирило, старешина манастира Грачанице. По причању очевидаца, њих двојицу су Бугари крајем новембра 1915. године извели из затвора у Сурдулици и у оближњој дубодolini убили.²⁷

²⁶ Извештај написао свештеник Радоје Р. Брадић, парох липљански, Липљан 1940.

²⁷ Податке је дао по сећању учитељ Трајко С. Димитријевић, син свештеника Станка.

Тројица приштинских свештеника **Апостол Поповић, Петар Поповић и Јосиф Спасић** интернирани су 1917. године у Ески-Џумају (Бугарска), где су остали до ослобођења, када су се вратили својим домовима.²⁸

У Новопазарском намесништву од девет свештеника, чија су имена доста-вљена Светом архијерејском синоду, тројица су убијена, четворица интернирана, један је остао на парохији током целог рата а за једног нема података.

Свештеник Тома Протић, протојереј у Новом Пазару, округ рашки. Рођен је 1877. године у Новом Пазару. По свршетку Богословско-учитељске школе у Призрену рукоположен је 1901. године у чин свештеника, као први свештеник у том крају са богословском спремом. У Летопису новопазарске цркве налази се његова кратка биографија у којој између осталог стоји: „Био је врло агилан и истакнут национални радник... Одликован је Орденом Св. Саве V реда; Медаљом за ревносну службу и Споменицом из ратова од 1912. године. Његова јака воља и ђујна патриотска осећања од увек су бола очи овд. разуманом живљу, те им је био, тако рећи, труп у оку. Гледали су ма на који начин да га убију. Пошто им то није под турском управом испало за руком јер су и онда једном пуцали на њега. Улуче згодну прилику у 1915. год. приликом евакуације наше, те га у Косовској Митровици 11. XI стари календар ухвате и на обали реке Ситнице, неколико наоружаних муслимана изведу, опљачкају и најгрознији начин измрцваре ножевима пошто су га претходно изрешетали метцима из пушака - баце у реку Ситницу да му се и данас не зна гроб.“²⁹

Свештеник Коста Кулагић, парох новопазарски рођен је 1873. године у Новом Пазару. Основну школу завршио је у родном месту. У чин свештеника рукоположен је 1895. године. У Летопису новопазарске цркве за њега пише да је „био врло благ, побожан, добродушан и уживао је неограничену љубав својих парохијана“. За време повлачења наше војске, склонио се са протом Томом Протићем у Косовску Митровицу, где су их открили тамошњи Турци, који су их опљачкали, мучили и на крају бацили у реку Ситницу 11/24. XI 1915. године.³⁰

Протојереј Недељко Крсмановић, парох дежевски, прогоњен је и сумњичен за шпијунажу и јатаковање. Сумњичени су и његова супруга и деца због чега су хапшени и одвођени у затвор. Интересантно је да је он један од свештеника који је остао на парохији током целог рата. Његова супруга умрла је одмах по ослобођењу од последица мучења, док је његов син Душан продужио свештеничку службу у Новом Пазару а ћерка Драга је била учитељица.³¹

Свештеник Миљојко П. Алексић, парох рајетићки, дао је лично податке о свом страдању. Од 1907. до 1912. године, учествовао је у борбама као четник.

²⁸ Из извештаја свештеника Јосифа Спасића, пароха приштинског 1. јул 1940.

²⁹ Српска православна парохија II новопазарска, бр. 219, 12. октобар 1940.

³⁰ Српска православна парохија II новопазарска.

³¹ Српска православна парохија II новопазарска.

Године 1908. турске власти су га држале 48 сати везаног за дирек у новом хану на Рогозни. Ту су га тукли и злостављали, а око пола ноћи спровели су га у затвор у Нови Пазар, где је остао 21 дан. После издржане казне, пуштен је кући. Новембра 1915. године аустријске власти су га ухапсиле и држале у затвору у Новом Пазару 27 дана, а затим је спроведен у Рашку где је у децембру 48 часова провео напољу у простору ограђеном жицом. Многи су од мраза умрли те ноћи. Одавде је одведен у логор Ашах, где је злостављан 51 дан, а из Ашаха је спроведен у Нежидер, где је остао до ослобођења 11. новембра 1918. године.³²

О свештенику Данилу Симићу, пароху из Ибарске Слатине нису достављени подаци.

О свештенику Самуилу Стефановићу, пароху никољачком код Новог Пазара, зна се да је био интерниран у Нежидер. Из логора је пуштен 12. марта 1918. године.

Свештеник Милутин Поповић, парох суводолски, рођен је у свештеничкој породици у Суводолу 1845. године. У чин свештеника рукоположен је 1880. године. Пензионисан је 1923, а умро је новембра 1926. године. По казивању свештеника Милутина, њега су са братом Крстом и првобратучедом Јанићијем, априла 1916. године, повели за Мађарску. Свештеника Милутина су са пута вратили кући, а другу двојицу су спровели у логор Болдогасоњ (Мађарска). Међутим, муслиманске вође из места оклеветају га код аустријских власти као великог непријатеља, због чега је јуна 1916. године ухапшен и, са Србином Јованом Ивезићем из Суводола, спроведен у Пећ где су их чекала вешала. Грешком у прозивнику остао је необешен. Одавде је везаних руку спроведен у Косовску Митровицу, па у логор Болдогасоњ, где је провео годину дана. Пуштен је кући на молбу своје породице.³³

Свештеник Петар Поповић, парох добрињски. За њега је забележено да је био истакнути национални радник и под турском и аустријском окупацијом. Кињен је и прогоњен и од једних и од других. Године 1915, пошао је у село Слатину (општина сопоћанска) где су га у једној шуми сачекали Турци и на комаде исекли. Након два месеца, нађени су неки делови његовог тела.³⁴

Свештеник Прокопије Петровић, парох новопазарски од 1919. до 1921. године. Рођен је у Сјеници 1878. године. Основну школу је завршио у родном месту а потом и неколико разреда призренске Богословије. У чин свештеника рукоположен је 1904. године. У Летопису новопазарске цркве за њега пише да је био исправан у својој служби и „један је од најагилнијих националних радника, нарочито под турском управом, када је неустрашиво водио борбу против свих оних, који су насртали на српски живаљ. Учествовао је и као добровољац у рату са Бугарима 1913. године. По окупацији наших крајева

³² Српска православна парохија рајетићка, бр. 218, 24/11. октобар 1940.

³³ Српска православна парохија суводолска, бр. 189, 26/13. август 1840.

³⁴ Српска православна парохија добрињска у Тутину, бр. 191, 6. новембар 1940.

од Аустро-Угарске 1915. године био је интерниран у Ашах а затим у Нежидер (Мађарска), где је провео време од 1915. год. до 1918. године“. Нарушеног здравља умро је 28. марта 1921. године у Новом Пазару и сахрањен је у новопазарском гробљу.³⁵

У Пећком намесништву од достављених података за осам свештеника, двојица су стрељана, тројица интернирана, један је умро, један је убијен од муслимана, а један је преживео рат опслужујући парохије у Ђаковици и Пећи.

Свештеник Андрија Поповић, протојереј из Истока. Прота Андрија је још као свештеник у Шекулару био интерниран и узиман за таоца. Рођен је 28. октобра 1869. године у свештеничкој породици у Шекулару. Рукоположен је у чин ђакона 7. јуна а у чин свештеника 12. јуна 1891. године у манастиру Острогу. Исте године постављен је за пароха шекуларског. У Балканском рату 1912. године био је војни свештеник. Када је почео рат са Аустроугарском 1914. године, добровољно је отишао за војног свештеника. Учествовао је у борбама на Градини, Горажду, Гласинцу, Сувом Долу и Пештеру. Ухапсиле су га аустријске власти 1. јула 1916. године, приликом вршења верског обреда, у кући једног свог парохијанина. Власти су њега и још неколико ухапшених угледних људи у Шекулару тринаест дана терале пешке гладне и жедне док нису стигли 13. јула у Котор. Одатле су спроведени у логор Нађемеђер (Мађарска). У логору је трпео велике муке какве је тешко замислити. На интервенцију митрополита Црногорско-приморског Митрофана (Бана), пуштен је из логора тако да је кући стигао 26/13. јануара 1917. године. Почетком јуна хапсе га поново аустријске власти и одводе у таоце у Шекулару. Након девет дана ухапшен му је и брат Јаков, који је заједно с њим био у таоцима. Проту Андрију је таоштва ослободио 23. септембра 1918. године обрлајтант, по народности Румун, син православног румунског свештеника. Два дана касније, аустријске власти стрељале су његовог брата Јакова на кућном прагу а потом спалиле и њега и кућу. Покушали су да ухвате и проту и да га стрељају, али се он спасао бекством. Истог дана прота са два сина и целим братством одлази у комите. Страхујући да се цео Шекулар може одметнути, аустријске власти су тражиле да се прота преда, иначе ће цео Шекулар запалити и све ставити под нож. Прота се из страха за своје парохијане предао аустријским властима 10. октобра. Аустријанци су обећали да неће дирати проту а комите да неће дирати Аустријанце. Након месец дана дошло је ослобођење. Прота је страдао 1943. године.³⁶

Кирило Балшић, свештеник из Пећи, са још неколицином виђенијих Срба интерниран је од аустријских власти јуна 1916. године у логор Болдогасоњ. По оптужби муслимана, оквалификован је код власти као велики зликовац и непријатељ режима. Оптужен је да је још за време турске управе слао извештаје

³⁵ Српска православна парохија II новопазарска, бр. 219, 12. октобар 1940.

³⁶ Српска православна парохија источка, бр. 192, 2. X/ 19. IX/ 1940.

у Србију и Црну Гору, да је добављао пушке и да је 1912. године кроз Пештер лично предводио српску и црногорску војску. По њиховим оптужбама он је толико опасан „да метне прст у воду вода би се запалила“. За време ислеђења, држан је везан са коњима у штали. На крају је осуђен на смрт вешањем. Спроведен је у Пећ, где је требало да буде обешен. На дан када је требало да се одигра извршење казне, дошло је у Пећ много муслимана који су желели да присуствују вешању, до кога, међутим, није дошло. Прота се на чудесан начин спасао. Једне ноћи аустријски официр је у затвору прозвао оне који су требали да буду интернирани, а они који нису били на том списку требало је да буду убијени. Свештеник Кирило је знао шта га чека па је замолио аустријског официра да га унесе у списак за интернацију, што је овај и учинио. Уместо на вешала он је интерниран у логор Болдогасоњ. Из логора се вратио на заузимање митрополита Митрофана (Бана) и живео је до новембра 1938. године.

Свештеници Лазар Цветић из Бијелог Поља и Трајко Поповић из Пећи одмах по доласку аустријских власти на крсну славу Светог Николу у децембру, стрељани су по оптужби муслимана из Бијелог Поља. Живе су их затрпали земљом у гробу. **Свештеник Нешо Јоксимовић** из Павиног Поља (срез бјелополски) убијен је од муслимана за време Аустрије на најсвирепији начин.³⁷

Руфим Николић, старшина манастира Девича, склонио се 1916. године у Пећку патријаршију. Изненада је умро новембра 1917. године. По сведочењу очевица, писца извештаја, једног дана су га аустријске власти позвале преко једног војника у варош. Када се вратио, рекао је: „Ја сам отрован. На силу сам позван да попијем чашу пића у једној соби. Попио сам и пропао сам.“ Трећи дан умро је у највећим мукама у присуству писца извештаја. Није се сазнало ко га је и зашто отровао.³⁸

Протојереј Миливоје Милетић, парох гораждевачки, пише да је његово страдање почело 22. новембра 1915. године, када су Арнаути опљачкали цркву, дом свештеника и српске православне куће у селу. Склонио се у Пећ и био је једини свештеник у вароши и целом срезу. Јануара 1917. године, по леду и зими, поведен је у интернацију. Задржан је у Ђаковици где су му власти дале парохију и довеле му породицу из Пећи. Био је под полицијским надзором и од њега се тражило да открива богатије српске куће, где је српска војска оставила разни материјал; једном речју, да служи окупаторским властима. Приликом промене шефа полиције, прота Милетић је то искористио и ноћу побегао из Ђаковице. Аустријске власти су га тужиле митрополиту Митрофану (Бану), који га је казнио епитимијом од месец дана због напуштања парохије у Ђаковици. Касније је сазнао да је он задржан на парохији у Ђаковици на тражење Конзисторије са Цетиња.

³⁷ Српска православна парохија кошевачка, бр. 108, 10. август 1940.

³⁸ Извештај написао прота Миливоје Милетић, парох гораждевачки; Српска православна парохија гораждевачка, 15. август 1940.

У Гораждевац се вратио јула 1917. године и затекао је тешко стање. Арнаути су мучили старе људе, жене и децу. Опљачкали су све што се могло опљачкати. Већина људи је отерана на принудни рад од Чакора до Косова и од Пећи до Призрена. Када се појавио, Арнаути су га дочекали каменицама и балегама. Црква је била опљачкана. Врата од цркве су обијена, иконе полупане и поцепане. Света трпеза је померена, сасуди и свештеничка одјејања су однета. Архива цркве је уништена. Пошто му овде није било могуће остати, одлази у Пећ, где је привремено вршио дужност пароха. Ослобођење га је затекло у Гораждевцу.³⁹

Протојереј Видак Мићовић, парох пећки, интерниран је у лето 1916. године у Болдогасоњ. Из логора је пуштен фебруара 1917. године. Опслуживао је другу пећку парохију до смрти 1929. године.⁴⁰

У Гњиланском намесништву убијено је седам свештеника а један је преживео рат. Извештај под насловом *Седам мученика* послао је Светом архијерејском синоду свештеник Петар Поповић, парох ропотовски. По овом извештају, 21. фебруара 1916. године бугарски начелник Бонев наредио је да се стражарно спроведу српски свештеници у Гњилане: Михаило Поповић и отац му Јанићије из Доњег Кормињана; Ђорђе Поповић и Петар Јовановић из Доморовца; Коста Леваковић и син му Јосиф из Петровца; Ђорђе Поповић из Ранилуга. Начелник Бонев је од сваког свештеника узимао извесну суму новца, запретивши им да то ником не казују иначе ће бити убијени. Сазнавши за то бугарски командант је наредио да му стражарно доведу све свештенике ради саслушања. Командант је тражио од свештеника да му кажу истину јесу ли начелнику Боневу дали новац. Ако не кажу истину, запретио им је да ће бити убијени. Свештеници су под претњом признали да су начелнику Боневу дали новац, а нису рекли колико је ко дао. Истог дана стражарно су спроведени у Врање. Успут су их војници злостављали, неким су чупали браде. У Врању су смештени у основну школу где су били бугарски војници. Војници су их исмевали, говорили им ружне речи, а двојица војника су ишчупали по десет длака из браде сваког свештеника рекавши да им је то потребно за успомену када пођу у Бугарску. После тога, код свештеника је дошао „фетфебел“ и затражио да му свештеници предају новац и часовнике да им не би војска покрала, а сутрадан када пођу у интернацију биће им тобоже све враћено. Новац и часовнике које су му предали, ставио је у џеп и отишао. Након 15 минута вратио се код свештеника са два наоружана војника, којима је наредио да претресу свештенике. Нашавши још нешто новца, све им је одузео. По његовом наређењу свештеници су везани и изведени два по два из школе око 10 часова ноћу. Испред школе дочекала их је стража од још десет војника. Одвели су их изнад Врања, на место звано „Сараина“. Видећи да ће их побити, покушавали су да се одреше и побегну. То је пошло за руком само Михаилу

³⁹ Извештај написао прота Миливоје Милетић.

⁴⁰ Православна друга пећка парохија, бр. 219, 20/7. јун 1940.

Поповићу из Доњег Кормињана. Остала шесторица свештеника зверски су избодени ножевима од бугарских војника. То се догодило 24. фебруара 1916. године. Доцније су породице пострадалих на том месту подигле споменик. Свештеник Михаило вратио се у село Кормињане, где се једно време крио, али су га Бугари открили и спровели у Скопску Црну Гору у село Кучевиште, где је мучен и злостављан.⁴¹

Протојереј Коста В. Поповић, „иконом“, бивши архијерејски намесник у Ђилану. Прота Коста је рођен јануара 1861. године у Ђилану у патријархалној кући. Отац му је такође био „иконом“, митрополијски намесник у Ђилану. Основну школу завршио је у родном месту, а црквено правило учио је код оца. У чин свештеника рукоположио га је Рашко-призренски митрополит Мелентије. Био је омиљен код парохијана. Чином протојереја одликовао га је Рашко-призренски митрополит Нићифор, који га је одликовао и правом ношења напрсног крста. Бугарске власти су га ноћу, уочи његове крсне славе Светог Јована, 1916. године одвеле у Сурдулицу, где је убијен 30. јануара 1916. године.⁴²

БИБЛИОГРАФИЈА BIBLIOGRAPHY

- Архив Синода, Ф. IX, 1941.

SUFFERING OF THE PRIESTS OF THE RAŠKA-PRIZREN DIOCESE DURING THE FIRST WORLD WAR

PREDRAG PUZOVIĆ
Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade
Belgrade
ppuzovic@bfspc.bg.ac.rs

Summary: Based on the reports saved in the Archive of the Holy Synod of the Serbian Orthodox Church, we have briefly presented the suffering of the priests of the Raška-Prizren Diocese during the First World War. The sufferings are described by their occurrence in episcopal deaneries. Some priests were murdered, some abused and tortured, many were confined in internment camps in Hungary and Bulgaria. A small number of priests who survived the horrors of war suffered lifelong consequences. The surviving priests and the eyewitnesses have left us a precious testimony about the suffering of the priesthood. Their torturers were Austrians, Bulgarians, and the Arnauti. ► *Key words:* First World War, Austria-Hungary, Bulgarians, the Arnauti, priests.

⁴¹ Српска православна парохија Ропотовска, бр. 170, 5. јул 1940.

⁴² Српска православна парохија ђиланска, бр. 254, 22/9. октобар 1940.